

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 17

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 17. — Рівне: РДГУ, 2001. — 173 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 11 від 29.06.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 8
гуманітарний університет, 2001

© Рівненський державний

відповідальність (можливість застосування педтехнологій в інших однотипних освітніх закладах іншими суб'єктами) (за П. Матвієнко).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. О душе // Сочинения: в 4 т. Т 1. – М., 1976. – 550 с.
2. Безпалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Бердяев М. О. О вечном и новом человеке // Учительская газета. – 1990. – №27. – С. 11.
4. Гнатюк Н. П. Нет предела совершенству. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.
5. Джемс У. Психология / Под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.
6. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1989. – 40 с.
7. Морэн Э. Утраченная парадигма: природа человека / Пер. с франц. – К., 1995. – 140 с.
8. Садовский В. Н. Парадоксы системного мышления // Системные исследования: Ежегодник. – М.: Наука, 1972. – С. 134-135.

Одержано редакцією 11.05.2001

УДК: 371. 018

О. Б. ПЕТРЕНКО

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СУЧАСНІЙ СІМЕЙНО-РОДИННІЙ І ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського належить не історії педагогіки; ідеї і практика талановитого педагога звернені до найважливіших проблем сучасності. Вони теоретично і практично серйозно обґрунтовані, доступно викладені, методично досконалі і відзначаються конкретним новаторським підходом.

Спадщина В. О. Сухомлинського – явище унікальне. У ній при вдумливому прочитанні можна знайти і безпосередні відповіді на хвилюючі сьогодні проблеми, і методологічний критерій для оцінки правильності і дійовості тих підходів, які породжує освітянська практика та й нинішня педагогічна наука.

Сьогодні зростає роль сім'ї як соціального інституту у формуванні особистості, виявленні та розвитку здібностей дитини, підготовці її до сімейного життя у нових умовах. Відмова від старих стереотипів змушує по-новому подивитися на сім'ю, її проблеми. Ідеї і педагогічні положення Василя Сухомлинського щодо проблеми виховання у дітей почуттів можуть пролити світло й у більш широкому плані на шляхи виховання духовно багатішої особистості, яка так необхідна нашому суспільству. Адже зараз ми починаємо усвідомлювати згубні наслідки такої моралі і для соціуму, і для сім'ї, і для особистості.

Виросли покоління людей, які віддають перевагу тому, щоб почувати себе скоріше борцем, аніж захисником. І саме в той період, коли формувалися ці покоління, коли розпочалася ідейно-моральна криза суспільства В. О. Сухомлинський, незважаючи ні на що, боровся за збереження всього людського в людині, переконуючи, що досягнення науки, техніки можуть втратити не лише суть, а й привести до негативних наслідків. У вік науки і техніки, він, як ніхто інший з педагогів, послідовно і над усе ставив людину, розглядаючи її з точки зору високої моралі, гуманізму. В його робочих блокнотах 60-х років знаходимо такі записи: "Патріотизм моментами доведений до ідіотизму – хокеїсти порівнюються з Олександром Матросовим", "Сьогодні людина довгий час лишається сама з собою. Ми багато говоримо про хімію, про атомну енергію, про цивільну оборону, а про людину – ні!" [1, 124].

Дослідження педагогічної творчості Василя Сухомлинського дає підставу стверджувати, що вона ґрунтується на гуманістичних, демократичних ідеях, що, в свою чергу, доводить доцільність використання досвіду Василя Олександровича на сучасному етапі, можливо, в дещо зміненому, адаптованому до сьогодення, вигляді.

Досягнення В. Сухомлинського в тому, що ним розроблена ціла методична система виховання гами почуттів, в тому числі почуття любові до матері, материнської та батьківської любові. Ця методика охоплює широкий спектр словесних і практичних шляхів, засобів, способів і прийомів, які спрямовані на формування у матерів і батьків зрілих почуттів до дітей, і, навпаки, відповідних почуттів до батьків у дітей. Василь Олександрович зазначав: "Любов

матері і до матері – один з важливих факторів тієї школи виховання почуттів, яку повинна пройти в дитинстві, ранній юності кожна людина” [2, 10].

Життєвість системи, створеної видатним педагогом, обумовлена тим, що вона передбачає і в умовах сучасності систематичну цілеспрямовану роботу по підвищенню рівня психолого-педагогічної підготовки вчителів, батьків, учнів. Будучи не тільки мудрим педагогом, але й тонким психологом, Василь Сухомлинський високо підносив знання психології, без якої, на його думку, неможливий прогрес педагогічної науки. Це міркування він пояснював у руслі простої народної логіки: якщо уявити, що педагогіка – це велика майстерня, то психологія – інструменти в ній. Якщо ці інструменти нікуди не годяться, то від майстерні залишаться тільки стіни. Уважне вивчення досвіду педагога показує, що педагогіка і психологія представляють в його творчості органічну єдність і взаємопроникненість. Виступаючи в ролі педагога, Василь Олександрович цілеспрямовано впливав на дитину і, аналізуючи отриманий результат, проникав у внутрішню суть психічних процесів, вивчав закономірності психічного розвитку і становлення особистості.

У книзі “Народження громадянина” В. О. Сухомлинський говорить про два джерела виховання. Перше – це цілеспрямована, спеціально організована праця з дітьми. Друге – складні відносини, які оточують дитину: “Вони є для неї середовищем, яке дає наочні уроки, що розкривають зміст моральних понять. Ці відносини ніким не мисляться як спеціальний засіб виховання, але чим менше думають про них дорослі як про силу, що діє на духовний світ дитини, тим більше вона, ця сила, виховує” [3, 98]. На конкретних прикладах він показує, як окрема непримітна рисочка батьків, дорослих в нових умовах перетворюється на певну рису характеру дитини. Василь Олександрович домагався того, щоб батьки бачили у своїх дітях самих себе, розуміли діалектику розвитку дитини, залежність ставлення дитини до батьків від ставлення батьків до дитини, особливо матері.

Досвід В. О. Сухомлинського був помітним кроком у розробці педагогічної системи, спрямованої на формування всебічно розвиненої людини. Своєрідність цього досвіду полягає в тому, що він реалізувався на ґрунті «напіввідкритої» системи – у загальноосвітній Павлівській школі. У сільській місцевості люди особисто знають одне одного, існує жорсткий контроль за поведінкою кожного у вигляді звичаїв, традицій та інших форм соціальної і психологічної регуляції. Можна говорити про відносну спільність стилю життя й поведінки всіх учнів школи. За таких умов В. О. Сухомлинський створював систему взаємозв’язаних засобів педагогічного впливу на дітей, організовував педагогічний всеобуч і психологічні семінари для батьків.

Досить часто Василя Олександровича звинувачують у тому, що його система виховання орієнтована саме на «напіввідкрити» систему сільської школи, яка існувала 40 років тому. Відповідно, досвід педагога не завжди ефективний щодо відкритих систем виховання. А нам сьогодні доводиться працювати саме з такими системами – міська школа, ПТУ, технікум, вуз. До речі, і сільська школа тепер значною мірою перестала бути «напіввідкритою», а дедалі більше наближається до «відкритої» системи.

Умови роботи школи у великих містах позначені насамперед різкими перепадами у стилі життя учнів. Відсутність єдиної спільності значно ускладнює вплив педагогів на установки батьків, учнів, громадськості.

Виходячи з цього, ми вирішили провести невеликий за обсягом і статистичною вибіркою камерний експеримент для перевірки життєвості окремих ідей педагога в сучасній українській школі, для доведення того, що механізм виховання почуття любові до матері і у наш час, в умовах «відкритої» системи, нових економічних відносин є ефективними і дієвими. А тому використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського є сьогодні актуальним і своєчасним.

За допомогою конкретних методик і методичних прийомів ми виявляли залежність ставлення дитини до батьків від ставлення батьків, особливо матері, до дитини. Була проведена констатація та аналіз взаємозв’язку материнської любові, її типу та усвідомлення дитиною свого місця в системі внутрішньосімейних стосунків, ставлення матері до дитини і, відповідно, ставлення дитини до матері. А також передбачалась певна робота з батьками та дітьми протягом певного часу (за системою В. О. Сухомлинського) з метою перевірки її життєвості і практичної значущості на сучасному етапі.

Дослідження проведено в Здолбунівській СШ № 1, об'єм вибірки – 45 дітей, серед них 27 хлопчиків, 18 дівчаток. Вік піддослідних – 6-8 років. Нами обстежені також матері дітей, які взяли участь у дослідженні.

З метою діагностики сімейної атмосфери з позиції матері нами використовувався ряд конкретних методик. Для вивчення ставлення матері до дитини використовувались: анкетування, ряд питань якого з'ясовував окремі моменти ставлення матері до дитини та організацію їхньої взаємодії в умовах сім'ї; методика PARI для вивчення ставлення матері до різних аспектів сімейного життя та до дитини. З метою поглиблення оцінки про особливості материнсько-дитячих контактів у дослідженні використано також метод бесіди з учителями. Даний метод застосовується передусім для з'ясування об'єктивних показників емоційної взаємодії матері і дитини, які були враховані на наступному етапі дослідження, а саме в ході моделювання експериментальної ситуації взаємодії матері з дитиною. Ця ситуація полягає в тому, що 45 матерів протягом двох тижнів залучали дітей 6-7 років до виконання цілого ряду завдань: з самообслуговування, виявлення творчих здібностей (відповідно до природних нахилів дитини) – малювання, танці, заняття з музики, ліплення, аплікація, складання віршів, загадок, допомога старшим у домашньому господарстві. Стиль оцінювання виконаних завдань був однаковий. Діти відчували загальну увагу членів сім'ї до власної особи як творця певних дій. При виконанні завдань батьки заохочували дітей до максимальної старанності. Сам процес оцінювання батьками того, що зробила дитина в усіх випадках мав дві мети: оцінити сам "Вибір" – результат, а потім оцінити саму дитину як особистість. Наприклад: "Молодець", "Хороший хлопчик", "Мамина помічниця" і т.п. Після того, як у дитини було сформовано потребу у схваленні її батьками, ситуація змінювалась. Протягом певного часу (субота, неділя, коли діти проводили весь свій час з батьками) дорослі, попередньо домовившись про це, переставали проявляти будь-яку увагу до активності дитини. Навіть тоді, коли діти запитували, чи добре вони виконали завдання, батьки не оцінювали результати, а відповідали: "Вирішуй сам(а)".

Виявилося, що така зміна батьками (мами зокрема) своєї поведінки сприймалася дітьми як справжнє лихо. Ситуація, яка створювалася штучно, аби з'ясувати, чи є у дитини потреба в тому, щоб дорослі помітили її старання і похвалили за це, викликала найрізноманітніші емоційні прояви дітей. Але всі ці прояви були, так би мовити, із знаком "мінус" і переконливо свідчили про те, що всі діти переживали у згаданій ситуації емоційний дискомфорт. Можна було побачити дітей, які таїли на дорослих образи, робили їм на зло все навпаки, відмовлялися від прогулянки, були й такі, які одразу заявляли дорослим про те, що так "нечесно" робити (вчора за це ж ти сказала "молодчина", а сьогодні!..) й вибухали гнівом. Та найбільш цікавим, з точки зору морального розвитку особистості дитини, були такі емоційні прояви, які яскраво свідчили, що діти за відсутності позитивного емоційного ставлення дорослих переживають почуття власної провини. Заглядаючи матері в очі, малюки питали: "Мамочко, ти сердишся на мене? Не сердься, я ж старався". Далі діти запитували дорослого (через кілька днів), чому їх не хвалили після того, як звичайний стиль спілкування батьків і дітей поновлювався, діти ставали покірними, ласкавими і охоче прислухалися до того, що пропонували дорослі.

Описані емоційні прояви можуть служити важливим доказом того, що позитивне емоційне ставлення дорослих стало для дітей, які брали участь в експерименті важливою потребою. Обстеження дітей передбачало різні форми роботи з ними. Перш за все, для дослідження сфери міжособистісних стосунків дитини і сприймання нею внутрішньосімейних взаємин використовувалися:

1. Проективні методики:

- а) Рене Жилія;
- б) тематичний малюнок "Кінетичний малюнок сім'ї" (КМС);
- в) методика завершення незакінченого оповідання з моральним змістом.

2. Методика, розроблена В. Г. Щур для з'ясування оцінки матір'ю власної дитини, усвідомлення дитиною материнської оцінки та оцінок дітей, які вони виставляли матерям.

Нами протестовано 45 дітей. В результаті використання зазначених методик були зафіксовані певні особливості уявлень матері про свій сімейний статус, про усвідомлення дітьми ставлення матері та взаємозв'язку цих двох феноменів. На основі аналізу отриманих даних 45 матерів, які брали участь у дослідженні, розподілялись на три групи. (У працях

В. О. Сухомлинського ми знаходимо описи різновидів нерозумної батьківської любові, яка приносить шкоду дітям і спотворює їхнє життя. Це, зокрема, любов замилювання, любов деспотична, любов відкупку).

У першу групу (30 матерів) увійшли ті, стосунки яких з дитиною характеризуються оптимальним рівнем емоційного контакту. Тобто такі матері у стосунках з дитиною керуються розумінням необхідності: партнерських взаємин, розвитку активності дитини, рівноправних з нею контактів та спонукання словесної активності дитини. Ця група матерів для зручності названа нами – “оптимальна взаємодія”. Пріоритет ролі матері у порівнянні з іншими членами сім’ї є очевидним.

У другу групу (сім матерів) увійшли ті, ставлення яких до дитини може бути визначене як надмірність емоційної дистанції у спілкуванні та взаємодії з дитиною. Цю групу ми назвали “гіпоопіка”. Реальні контакти матерів цієї групи з дітьми характеризуються такими критеріями, як надмірна вимогливість, невиправдана нервозність, збудливість у відповідь на активність дитини, свідоме уникнення контактів з дитиною. Такий стиль часто класифікується, як “стихийне виховання”. Очевидним у цій групі є факт впливу конфліктності у системі “батько-мати” на показники емоційних контактів у системі “мати-дитина” та її оцінки матір’ю.

Третю групу (8 чоловік) склали матері, ставлення яких до дитини класифікується як надмірна концентрація уваги на дитині (“гіперопіка”). Така позиція матері характеризується турботою і ізоляцією дитини у сім’ї, обмеженням її позасімейних контактів, невиправданою регламентацією вільного часу дитини, бажанням прискорити природний розвиток дитини.

Наступним етапом нашого дослідження було з’ясування особливостей сприймання та усвідомлення дітьми ставлення до них матері та оцінки власного місця у системі конкретних результатів.

Слід наголосити, що серія проєктивних методик використовувалась як найбільш відповідне завдання дослідження до віку піддослідних. Відомо, що застосування таких методик дозволяє констатувати реальні факти суб’єктивного сприймання дитиною свого статусу, зокрема у внутрішньосімейних стосунках.

Результати обстеження вказують на те, що 35 із 45 обстежених дітей у 32% випадків вибирають матір як такого члена сім’ї, контакт з яким найближчий, бажаний. 10 із 45 обстежених дітей визначили головною діючою особою у сім’ї батька або інших родичів. Порівняння вибору цих дітей із тим, в яку групу увійшли матері цих дітей, визначає наступну закономірність. У 6 із 10 дітей матері входять до 2-ї групи (“гіпоопіка”), у 4 із 10 дітей матері віднесені нами до 3-ї групи (“гіперопіка”). Очевидно, невиправдана емоційна дистанція, як і гіперболізоване втручання у справи дитини, сприяють віддаленню дитини від матері. Діти намагаються компенсувати емоційні дисгармонії стосунків з матір’ю взаємодією з іншими членами сім’ї.

Закономірною є позитивна, взаємна спрямованість характеру стосунків матері з дитиною і бажання дитини взаємодіяти переважно з матір’ю, а не іншими членами родини. Ці дані фактично вказують на безпомилкову інтуїтивну оцінку дитиною ставлення до неї матері, відчуття материнської любові.

Аналіз тематичних малюнків “Кінетичний малюнок сім’ї” показав, що дитина не просто перебуває у сім’ї, а має власне враження про внутрішньосімейну атмосферу, яке, до того ж, є досить точним. За допомогою методики завершення дитиною незакінченого оповідання морального змісту ми визначили, перш за все, уявлення дитиною санкцій у випадку скоєння нею певного проступку, ступінь співпадань уявлень дітей і реальних дій дорослих, а також вплив матері на об’єктивність сприймання дитиною ставлення до неї матері.

Як свідчать дані методики, між типом емоційної реакції дитини на очікувану оцінку матері і емоційними параметрами реального ставлення матері до дитини існує тісний зв’язок. Діти, матері яких входять у першу групу (“оптимальна взаємодія”), а саме 27 чоловік, характеризуються почуттям емоційної захищеності, взаєморозумінням з матір’ю. Діти, матері яких увійшли у 2-гу та 3-ю групи (відповідно 7 та 9 дітей), відчувають певну неузгодженість у стосунках із матір’ю, емоційний дискомфорт. Цікаво, що двоє дітей, матері яких віднесені нами до 3-ї групи “гіперопіка”, взагалі не намагались налагодити контакт з матір’ю.

Завершальним етапом дослідницької роботи було з'ясування особливостей оцінювання дитиною свого "я", очікуваної оцінки матері та оцінки дитиною власної матері. Ці завдання розв'язувались у ході використання методики, розробленої В. Г. Щур. Аналіз результатів дозволяє дійти висновку про те, що рівень самооцінки (ставлення дитини до власного "я") значною мірою визначається характером емоційної позиції матері до дитини. Оптимальний та гіпервиражений емоційний зв'язок матері і дитини забезпечує дитині умови позитивного ставлення до себе. У той час як невинуватна емоційна дистанція матері і дитини зумовлює негативну оцінку дитиною власного "Я". Нами було з'ясовано, що високу оцінку матері очікують переважно діти, матері яких входять у 1-у та 3-ю групи. На низьку оцінку матері очікують переважно діти, матері яких входять до 2-ої групи.

Як свідчать дані обстеження, переважна більшість дітей (43 із 45) дуже високо оцінюють власних матерів. Ця закономірність уявляється нам природною характеристикою 6-7 річної дитини. Лише 2 дітей оцінили власних матерів низько. Характерно, що матері цих дітей входять у 2-у групу ("гіпоопіка"). Очевидно, що дистанція, холодність, якою характеризується позиція матері у ставленні до дитини, відповідно усвідомлюється останньою і зумовлює негативне ставлення дитини до матері.

Загалом проведене дослідження дозволяє стверджувати факт взаємозв'язку типу ставлення матері до дитини та специфіки ставлення дитини до матері. Результати дослідження підтверджують положення В. О. Сухомлинського про те, що батьків необхідно вчити розуміти свою дитину, чітко уявляти, якими вони бажають виховати своїх дітей. Василь Олександрович зазначав, "що хороший батько і хороша мати – це найважливіша умова моральності дитини, але лише за тих умов, коли вони хороші тим, що щасливі вищим людським щастям – любов'ю до того, кого вони створили" [4, 5].

Як бачимо, і на сьогодні виховання здібних і талановитих батьків та матерів залишається надзвичайно важливим завданням педагогіки.

Батьки залучених до експерименту дітей були ознайомлені з одержаними даними. Вони дійшли висновку, що їм необхідна систематична педагогічна освіта. Так, на базі класу (вчитель Бричок С. Б.) ми організували своєрідний клас "Материнської школи". Була проведена конференція "Батьківська педагогіка", на якій розглядалися такі питання:

1. В. О. Сухомлинський про громадську і моральну відповідальність батьків.
2. В. О. Сухомлинський про роль матері у вихованні дітей.
3. Видатний педагог про мудрість батьківської любові.
4. В. О. Сухомлинський про виховання почуття обов'язку у дітей в сім'ї.
5. Книга у духовному житті сім'ї.
6. Практичні завдання, поради.

Пам'ятаючи слова В. О. Сухомлинського про те, що без турбот про педагогічну культуру батьків неможливо розв'язати жодної проблеми, що стосується навчання і виховання, ми вирішили спільно з батьками скласти тематику занять "Материнської школи". У кожному класі проводилось по шість занять, які присвячувались розгляду окремих питань із вибраних тем. Перед заняттями (у вересні місяці) вивчалась готовність батьків до виховання дітей, добиралась для батьків педагогічна і психологічна література з проблем розвитку і виховання дітей, відвідувались сім'ї, запрошували батьків на уроки, позакласні заходи.

Кожне заняття складалося з 3-х частин: перша – лекція чи бесіда, друга – практикум, під час якого батьки набували певних умінь та навичок, третя – домашнє завдання, виконання якого допомагало батькам організувати в сім'ї формування стійких навичок моральної поведінки.

Таким чином, була вибрана наступна тематика занять:

1. Пренатальне виховання. Чи можна виховувати дитину до народження?
2. Мамина пісня.
3. Мудрість народної педагогіки.
4. Мова ваших дітей.
5. У сім'ї хвора дитина.
6. Основні принципи батьківської педагогіки.
7. Морально-етичне виховання дітей у сім'ї.
8. Господарсько-трудове виховання дітей у сім'ї.

9. Взаємини і спілкування у сім'ї.
10. Сексуальна освіта у школі і дома
11. Фізичне покарання: за чи проти?
12. Як виховувати у дітей почуття відповідальності.
13. Значення взаємостосунків батька і матері у вихованні дітей.
14. Виховання у дітей любові і поваги до батьків.
15. Проблеми навчання у дитячому віці.
16. Співробітництво дітей у сім'ї.
17. Гіперактивність у дітей.
18. Як привчити дитину до порядку і дисципліни.

Під час практикумів мам зацікавили такі проблеми і їх практичне вирішення:

1. Pozнайомтесь! Ваша дитина (дитячий гороскоп). Поради шкільного психолога.
2. Телебачення і насильство в сім'ї.
3. Навіщо потрібний тато?
4. Що потрібно знати про почуття провини.
5. Чи потрібно батькам оберігати дітей від будь-яких проблем?
6. Як і коли формувати у дитини почуття власної гідності.
7. Релігійне виховання дітей.
8. Специфічні особливості виховання дівчаток та хлопчиків.
9. Культура харчування дітей у сім'ї.

Найбільший інтерес серед домашніх завдань у батьків викликали такі:

1. Чому нас вчать наші діти.
(Згадати випадок, коли ви попали у безвихідь, а син чи донька допомагали вам вирішити проблему їхнього виховання).
2. За що я люблю свою маму? Чому часом ображаю її?
(Діти написали твори на дану тему, а потім мами були ознайомлені з творами і мали можливість проаналізувати свою поведінку).
3. Чи можна відкупитися від дитини?
4. Вчіться володіти собою.
5. Психологія спілкування з дитиною.

Як бачимо, і сьогодні, наприкінці 90-х років теми, що цікавлять батьків, є майже тими, які пропонував В. О. Сухомлинський у своїй "Тематиці бесід батьківської школи" [5, 536].

Практично на кожному занятті нами використовується досвід відомого педагога. Цілком природно, що за тридцять років змінилося життя, збагачувалася педагогіка, теорія і практика виховання, тому і з'явилися в тематиці роботи "Материнської школи" теми, які продиктувало сучасне життя. Батьки ставлять проблеми, яких в 60-70 роках ще не існувало.

Але наша практична діяльність довела, що ідеї Василя Сухомлинського щодо сімейного виховання майбутніх батьків, поваги і любові до батьків не тільки збагатили педагогічну науку, але повинні впроваджуватися і далі у практику української школи, що сприятиме її прогресивному розвитку. Враховуючи досвід В. О. Сухомлинського пропонуємо використати ті методи виховання дітей, що формують вчинкову поведінку вихованців, нагромаджують практичний життєвий досвід дитини, а саме: уклад життя в сім'ї та школі, різноманітна діяльність дитини, привчання, доручення, вимога, педагогічні ситуації, організація змістовного дозвілля, заохочення, заборона, покарання, застереження, повчання, громадська думка, орієнтація на очікувану радість, дотримування режиму праці та відпочинку, приклад, навіювання, дотримування загальноприйнятих норм і традиційного укладу життя.

Цікаво, на нашу думку, сприймають діти роботу з творами В. О. Сухомлинського, зокрема, з "Хрестоматією з етики", "Казками школи під Голубим небом". Ні одне дитяче серце не лишається байдужим після читання таких казок і легенд, як "Кам'яне серце", "Хто найкращий майстер на землі?", "Найласкавіші руки", "Мій жайворонок у віконце полетів", "Моя мама пахне хлібом", "Сива волосинка" і багато інших. Теми, що піднімаються в кожній мініатюрі, виступають засобом для досягнення однієї мети – виховання поваги до старших, любові до матері – обов'язкової умови виховання високоморальної особистості з активною,

діяльною життєвою позицією. Таким чином створюються умови для міцного засвоєння дітьми морально-етичних норм і правил формування почуття поваги до старших, любові до матері.

За три роки з батьками проведено 18 занять, форма та зміст яких сприяли оволодінню певним колом психолого-педагогічних та етичних знань. Батьки набули необхідних педагогічних умінь, що значно підвищило їх виховні можливості у моральному вихованні дітей. У сім'ях, крім того, поліпшилися взаємостосунки, змістовнішим, як стверджують самі батьки, стало спілкування між усіма членами родини. Традиційними у класі стали свята “Мамина пісня”, “Материнські обереги”, “Сорочку мати вишила мені”, “Бабусю рідненька, ти все в світі знаєш”, які з однаковим захопленням готують і батьки, і діти, і вчителька.

Ми переконані, що за час навчання у школі кожен учень має обов'язково представити у класі свою родину. Це змінює на краще ставлення школярів один до одного, до школи і педагогів, до власних батьків; більше довіряти школі, вчителю починають батьки. Особливо відповідальну роль у цій школі відводимо жінці-матері, не забуваючи справедливих слів видатного німецького вченого Ф. Фребеля: “Доля народів знаходиться більше в руках жінки, ніж тих, у чиїх руках влада”. У змісті обов'язкових уроків з народознавства традиційними стали теми: “Мати як берегиня роду”, “Рід, родина, рідня, родинні зв'язки”. Всі діти готують також розповіді про своїх батьків, дідусів та бабусь, тіток і дядьків, братів і сестричок. Розповідають про мамину пісню, мамині руки, мамину посмішку.

Така робота розпочинається з приходом дитини до школи і продовжується протягом всього її навчання. Так, уже в першому класі створюється символічна батьківська родина, де школярі спільно з батьками, класоводами вивчають родовід сім'ї, складають родинне дерево, проводять родинні свята. При вивченні сімейного родоводу використовуються форми позакласної роботи, випробувані В. О. Сухомлинським. Це зібрання інформації про походження родини, її прізвище, місцезнаходження садиб дідів і прадідів, їх улюблені справи, таланти, досягнення у різних галузях людської діяльності, релігійний світогляд, сімейні та родинні традиції, реліквії. Джерелами пошукової роботи є сімейні альбоми, церковні грамоти, поїздки у рідні села, листування з родичами. Підсумком цієї роботи є написання дітьми із батьками спільного твору “Роду нема переводу”.

Цікавим і помітним став відкритий урок з народознавства «І на тім рушничкові ...» Бабусі показують своїм донечкам рушники, які вишивали в молодості – як символ материнської любові, а мами, в свою чергу, показують ті рушники, які вишили своїм дітям на майбутнє. Зв'язок поколінь через рушник демонструється і на прикладі оповідання Василя Олександровича “Чого ти не вішаєш цього рушничка, матусю?” На уроці “Казочки золоті осені” присутні знову ж таки представниці трьох поколінь з кожної сім'ї: бабусі – мами – онуки. Кожне покоління зачитує свої казки про природу того часу, коли вчилися в школі. (бабуся читає свої казки, які вона склала в 1960 році, її дочка – свої казки, а онука, учениця 3-го класу – свої).

Кожного року проводиться свято Матері, свято “Міс першокласниця”. У конкурсах свята бере участь вся сім'я. Проводяться спільні конкурси для мам з дочками, для онучок з бабусями, спеціальні конкурси для мам, де вони демонструють все, чому вже встигли навчити своїх донечок. Перший стенд у класі, як і у школі В. О. Сухомлинського, звернений до дітей: “Бережіть ваших матерів!”. Формуванню глибокої поваги, любові до матері допомагають фотовиставка “Праця наших матерів”, виставка дитячих малюнків “Хай завжди буде Мама!”, вирощення Саду Матерів, клумби Матерів, етичні бесіди “Материнська краса”.

Таким чином, на основі досвіду В. О. Сухомлинського, нами доведено, що запроваджені педагогом форми і методи виховання любові до матері є актуальними і сьогодні. Його ідеї та погляди випереджали свій час. Нагромаджені педагогом духовні цінності беруть участь у вирішенні проблем сучасної педагогіки. Вивчення і творче використання педагогічної спадщини Василя Олександровича – моральний і професійний обов'язок кожного вчителя. Спадщина В. О. Сухомлинського, в якій продуковані провідні тенденції розвитку педагогічного процесу майбутнього, заслуговує на повсякденну пропаганду і втілення у сучасній педагогічній теорії та практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В. О. Блокноти з замітками творчого і службового характеру (1966-1968рр.) // ЦДАВО України, Ф. 5097. – Оп. 1 – спр. 880. – 183 арк.
2. Сухомлинський В. О. Виховання жіночності // ЦДАВО України. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 803. – 23 арк.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. твори: В 5 т. – К., 1977. – Т.3. – С. 283-582.
4. Сухомлинський В. О. Рани дитячого серця // ЦДАВО України. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 748. – 6 арк.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям // Вибр. твори: В 5 т. – К., 1976. – Т.2. – С. 419-656.

Одержано редакцією 26.04.2001

УДК: 371. 04

Г. І. НАУМЧУК

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ЗМІСТ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В СІМ'Ї

Відродження та розбудова незалежної суверенної Української держави вимагає нового підходу до здійснення національного виховання. Національне виховання в Україні має бути спрямоване на формування у підростаючого покоління світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, та інших соціально-важливих надбань вітчизняної та світової духовної культури. Найголовнішою метою національного виховання є набуття підростаючим поколінням соціального досвіду, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування рис громадянина України незалежно від національної належності, розвиток високої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Основними шляхами реформування національного виховання є перебудова змісту виховання, впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли б розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей, організації родинного виховання та освіти і забезпечення педагогічного всеобучу батьків.

В державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття") наголошується на тому, що на етапі раннього родинного виховання батьки зобов'язані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри; формувати активне, зацікавлене відношення до навколишнього світу. Сім'я повинна нести повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей. Здійснюючи раннє родинне виховання, батьки створюють умови для повноцінного фізичного та психологічного ставлення особистості, формують активне зацікавлене ставлення до оточуючого середовища. Батьки повинні всіляко сприяти виробленню в дітей національної самосвідомості, національного менталітету. Тому українське родинознавство стає сьогодні джерелом родинного виховання. В родині (під родиною розуміємо групу людей, що складаються з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, під спільним дахом) діти шкільного віку повинні одержати уявлення про культуру, звичаї, обряди, традиції українського народу та бажання їх впроваджувати в своє життя.

Родина повинна дати школярам уявлення про внутрішню і зовнішню культуру людини, виховувати шанобливе ставлення до батька і матері, (а з любові до матері починається любов до Батьківщини, наголошував В. О. Сухомлинський), до старших; милосердя у відношенні до немічних, калік, сиріт, вдів і ін.; сформувати уявлення про загальнолюдські моральні цінності, привчити до добросовісної праці, поваги до людей праці. Батьки в родині повинні дбати про розумове виховання та здоров'я дитини.

Виходячи з намічених завдань, які стоять перед школою у справі національного виховання дітей, можна скласти програму-зміст родинного виховання, основою якої є:

1. Організація батьками здорових умов життя дитини в родині:
 - забезпечення раціонального режиму дня;
 - створення умов для організації домашньої самостійної роботи;
 - проведення ранкової гімнастики;

ЗМІСТ

Переднє слово	3
Поніманська Т. І. Гуманізм і виховання (Філософсько-педагогічний аспект)	4
Киричук О. В. Духовно-катарсична активність виховання як показник ефективності педагогічної системи освітнього закладу	8
Дем'янюк Т. Д. Формування духовної культури учнівської молоді в системі шкільної освіти і виховання	14
Бех І. Д. Сучасна парадигма виховання в умовах позашкільного закладу	17
Тимощук Н. С. Вихователь і вихованець в умовах особистісно орієнтованих виховних технологій	19
Петренко В. В. Впровадження інноваційних технологій національно-патріотичного виховання учнів у сучасній школі: психодіагностичний аспект	26
Дацун О. В. Шляхи впровадження національного виховання у навчальний процес вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації	31
Рабченюк Т. С. Педагогічне керівництво розвитком учнівського самоврядування	34
Березяк І. І. Самовдосконалення як важливий фактор формування особистості підлітка	40
Рощенюк А. М. Адаптація студентів-першокурсників до навчання і виховання в закладах освіти	45
Середович В. В. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва	52
Терешко Л. В. Проблема мовленнєвої активності дітей дошкільного віку у процесі пізнавальної діяльності	59
Науменко Р. А. Інноваційні процеси у позашкільному закладі відповідно до Закону України "Про позашкільну освіту"	62
Первушевська І. О. Організаційно-педагогічні умови інноваційної діяльності в позашкільному закладі нового типу	64
Жевага С. І. Спільна діяльність сім'ї та школи з фізичного виховання підлітків	70
Черній А. Л. Перспективні форми і методи вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів	74
Павелків О. М. Формування інтересу старшокласників до професій як психолого-педагогічна проблема	77
Романчук В. А. Сучасні проблеми підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії	82
Гриценко Л. О. Формування національно-духовної культури студентів при вивченні народних художніх ремесел	85
Федорченко Т. Є. Формування духовної культури неповнолітніх – провідний первентивний фактор в освітньо-виховному процесі	89
Дупак Н. В. До проблеми підготовки вчителів праці	94
Титаренко В. П., Чорнусь Т. М. Національно-культурні традиції плетіння у навчально-виховному процесі майбутніх вчителів	99
Цвірова Т. Д. Формування творчої особистості у клубі по роботі з дітьми та дорослими "Ровесник"	103
Янцур М. С. Особливості профорієнтаційної роботи з учнями у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті	106
Карпенчук С. Г. Сутність педагогічної технології	112
Петренко О. Б. Творче використання досвіду В.Сухомлинського в сучасній сімейно-родинній і шкільній практиці	118
Наумчук Г. І. Основні завдання та зміст національного виховання дітей в сім'ї	125
Тюска В. Б. З історії розвитку клубної діяльності: педагогічний контекст	127
Бричок С. В. Специфіка виховного процесу у церковнопарафіяльній школі: екскурс в історію	133
Дичківська І. М. Взаємодія індивідуально-особистісного та соціально-релевантного у педагогіці общинності	136
Козяр М. М. Вплив міжпредметних зв'язків вищої математики, обчислювальної	141

техніки на засвоєння студентами знань з інженерної та машинної графіки	
Дем'янюк Т. Д. Модифікація змісту, форм і методів позашкільної освіти в умовах дослідно-експериментальної роботи	144
Бєлова С. А. Інноваційні технології ХХ ст. та антропософська педагогіка Р.Штейнера . .	148
Сойчук Р. Л. Диференціація навчального процесу у британських об'єднаних школах . . .	152
Новак О. В. Педагогічні умови засвоєння підлітками народних традицій, звичаїв, обрядів у процесі позаурочної діяльності	157
Тюльпа Т. М. Соціально-політичні передумови розвитку естетичного виховання школярів України в 1917-1920 рр.	161
Пальчевський С. С. Методи інтенсивного вивчення іноземних мов І. Ю. Шехтера і Г. О. Китайгородської	164
Відомості про авторів	169

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 17

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Дем'янюк Т. Д.

Технічний редактор Курченко Н. Б.

Комп'ютерна верстка Бондар А. М.

Здано до набору 10.06.2001 р. Підписано до друку 29.06.2001 р.

Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 21,038. Обл. вид. арк. 21,652. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 17. — Рівне: РДГУ, 2001. — 173 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20

Випуск 17, 2001